Radboud Universiteit Nijmegen	Heyendaalseweg 135
Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatica	6525 AJ Nijmegen

Tentamen	**11-01-2021**
Statistiek (NWI-WB106)	**8:30-11:30**

Het is toegestaan een (grafische) rekenmachine te gebruiken en het bijgeleverde formuleblad. Het is *niet* toegestaan een boek, aantekeningen, telefoons of apparaten met internetverbinding te gebruiken.

1. Een machine vult zakken met rijst. De hoeveelheid per zak is normaal verdeeld met verwachting μ en variantie σ^2. De zakken zouden 5 kg rijst moeten bevatten. Meneer De Lange Muur (die deze zakken vaak koopt) denkt dat er te weinig rijst in de zakken zit. Hij weegt nauwkeurig de rijst uit 25 zakken en vindt een gemiddelde van 4.97 kg, met een steekproefstandaarddeviatie van 0.05 kg.

   (a) Heeft meneer De Lange Muur gelijk? Geef de juiste nulhypothese en alternatieve hypothese en voer de toets uit met $\alpha = 0.05$. Geef ook een (zo scherp mogelijke) onder- en bovengrens voor de p-waarde met behulp van de meegeleverde tabellen.

   (b) Geef een 95%-betrouwbaarheidsinterval voor μ.

2. Bert en Ernie spelen stennis. Dit spel bestaat uit n games, en elke game bestaat uit twee slagen. In een game krijg je 4 punten als je beide slagen wint, 1 punt als je precies één slag wint en 0 punten als je beide slagen verliest. Neem aan dat Bert elke slag met kans p wint, onafhankelijk van andere slagen.

   (a) Zij X_i het aantal punten van Bert in game i. Bepaal de Bayes schatter $\hat{p}$ voor p als functie van $X_1, \ldots, X_n$. Neem hierbij een uniforme a priori verdeling.
   Hint: laat eerst zien dat de kansverdeling van X_i voldoet aan

   $$\mathbb{P}(X_i = k) = \frac{1}{3}\left(7 - (k-2)^2\right)\left(\frac{p}{1-p}\right)^{\frac{1}{6}k(7-k)} \cdot (1-p)^2, \qquad k = 0, 1, 4.$$

   (b) Bepaal de onzuiverheid (bias) van de schatter $\hat{p}$.
   (Als (a) niet gelukt is, neem dan $\hat{p} = \frac{1}{12(n-2)} \sum_{i=1}^{n} X_i(7 - X_i)$.)

3. Men wil een grootheid Y voorspellen op basis van x. De volgende experimentele gegevens zijn beschikbaar voor $i = 1, \ldots, 7$:

x_i	-3	-2	-1	0	1	2	3
Y_i	0.1	7.3	10.4	10.5	8.9	6.0	1.6

Als model kiest men $Y = \alpha + \beta x^2 + \varepsilon$, met $\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$. Schat de parameters α en β in dit model. U mag gebruiken dat

$$\sum Y_i = 44.8, \qquad \sum x_i^2 = 28, \qquad \sum x_i^2 Y_i = 87.8,$$

$$\sum Y_i^2 = 389.48, \qquad \sum x_i^4 = 196.$$

4. Bij supermarkt PLUS kun je kaartjes sparen. Er zijn n verschillende kaartjes, met n onbekend. Elke keer als je een kaartje ontvangt is dit een uniforme trekking uit $\{1, \ldots, n\}$. Nadat we k kaartjes ontvangen hebben, willen we toetsen $H_0 : n = n_0$. Als toetsingsgrootheid nemen we het hoogste nummer $X_{(k)}$ en als kritiek gebied

$$K = \{X : X_{(k)} \leq c \quad \text{of} \quad X_{(k)} > n_0\},$$

waarbij c een nader te bepalen getal is.

   (a) Neem $n_0 = 99$, $\alpha = 0.05$ en laat zien dat $c = n_0 \cdot \alpha^{1/k}$ een geschikte keuze is.

   (b) Bepaal voor $n \geq n_0$ het onderscheidend vermogen van deze toets. Als in werkelijkheid $n = 100$, hoeveel kaartjes moeten we dan verzamelen zodat de kans op verwerpen van H_0 ten minste 90% is?

   (c) Lutgarde heeft al 21 kaartjes ontvangen, en haar hoogste nummer $X_{(21)}$ is 86. Bepaal de p-waarde bij de observatie van Lutgarde en trek uw conclusie.

   (d) Bepaal een 95%-betrouwbaarheidsgebied voor n_0 op basis van de observatie van Lutgarde.

floor = 97, k = 147,. . . , 295. sol = k 228.155

5. Van een dataset $x_1, \ldots, x_{100}$ hebben we de empirische verdelingsfunctie F bepaald. In de bijgaande plot ziet u de punten $(x_i, F(x_i))$ voor $i = 1, \ldots, 100$. Op de volgende pagina ziet u vier boxplots. Welke zou kunnen horen bij deze dataset? Geef voor de drie andere boxplots een duidelijke reden waarom ze *niet* bij de dataset horen.

Empirische verdelingsfunctie

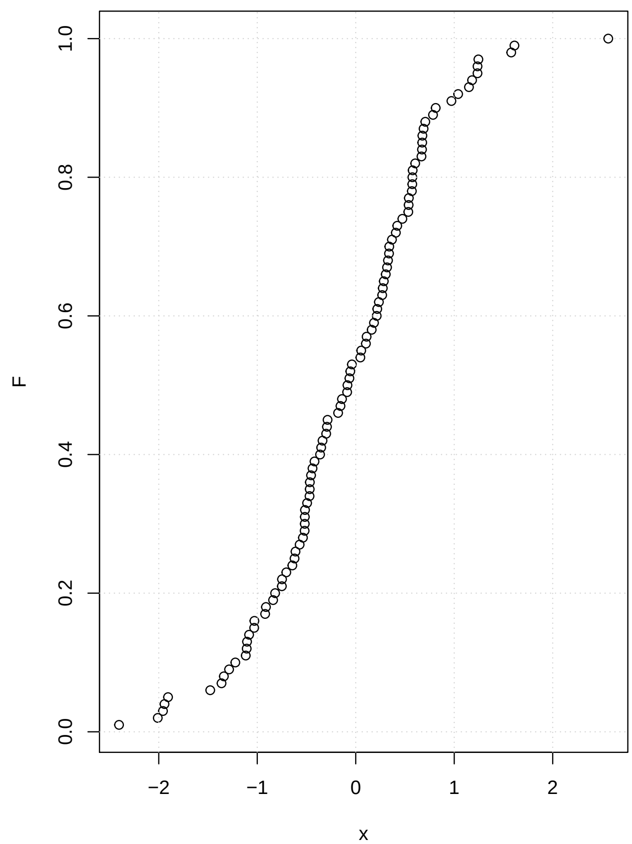

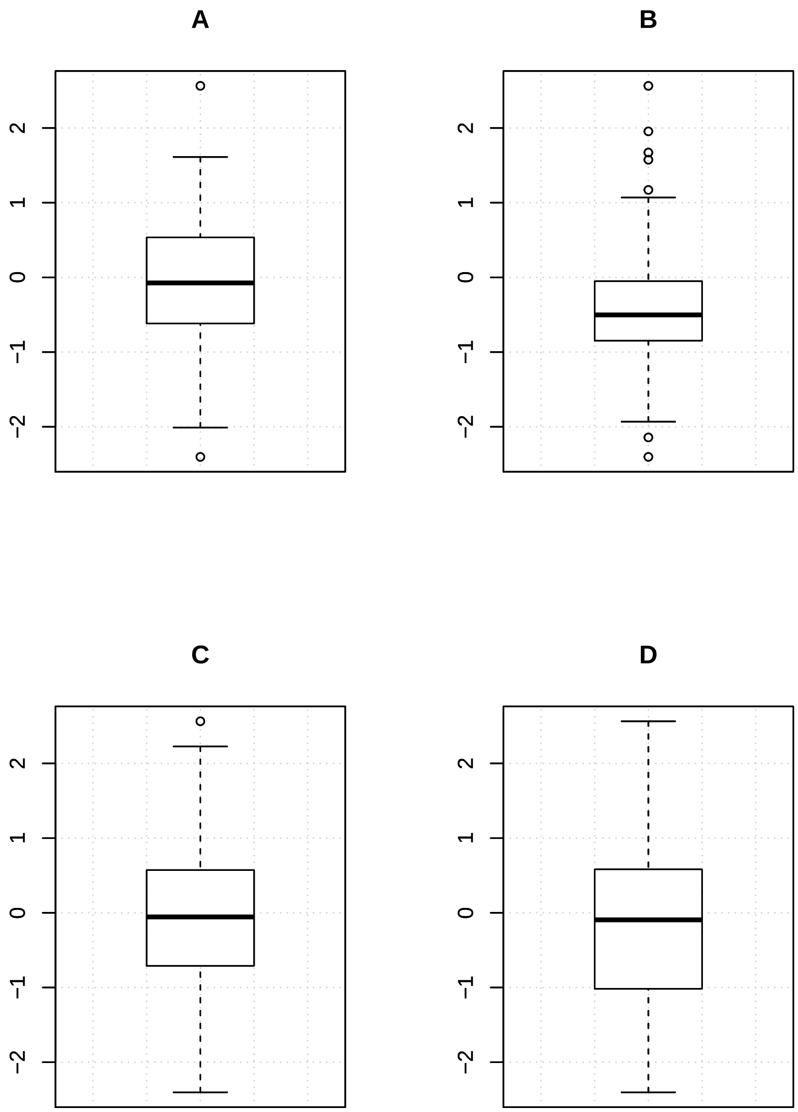

EINDE

Puntenverdeling volgens onderstaande tabel.

Opgave	1	2	3	4	5	Gratis	Totaal
Punten	20	20	20	20	10	10	100

Indien u ten minste 50 punten scoort, dan is uw eindcijfer het afgeronde gemiddelde van het tentamencijfer en het cijfer voor de inleveropgaven.
Indien u minder dan 50 punten scoort, dan is uw afgeronde tentamencijfer uw eindcijfer.

Formuleblad bij Statistiek

N.B.: Dit blad is niet een samenvatting of overzicht, en dient slechts als hulpmiddel.

Kansverdelingen

1. **Alternatieve of Bernoulli verdeling**: $\mathrm{Alt}(p)$ of $\mathrm{Ber}(p)$.

   $\mathrm{P}(X=1)=p$ en $\mathrm{P}(X=0)=1-p$. EX$=p$; Var$(X)=p(1-p)$.

2. **Binomiale verdeling**: $\mathrm{Bin}(n,p)$.

   $\mathrm{P}(X=k)=\binom{n}{k}p^k(1-p)^{n-k}$ voor $k=0,1,\ldots,n$. EX$=np$; Var$(X)=np(1-p)$.

3. **Geometrische verdeling** : $\mathrm{Geo}(p)$.

   $\mathrm{P}(X=k)=p(1-p)^{k-1}$ voor $k=1,2,\ldots$. EX$=1/p$; Var$(X)=(1-p)/p^2$.

4. **Poisson-verdeling**: $\mathrm{Pois}(\mu)$.

   $\mathrm{P}(X=k)=\dfrac{\mu^k}{k!}e^{-\mu}$ voor $k=0,1,\ldots$. EX$=\mu$; Var$(X)=\mu$.

5. **Exponentiële verdeling**: $\mathrm{Exp}(\lambda)$.

   $f(x)=\lambda e^{-\lambda x}$ en $F(x)=1-e^{-\lambda x}$ voor $x\geq 0$. EX$=1/\lambda$; Var$(X)=1/\lambda^2$.

6. **Homogene of Uniforme verdeling** op $[a,b]$: $\mathrm{hom}[a,b]$ of $U(a,b)$.

   $f(x)=\dfrac{1}{b-a}$ en $F(x)=\dfrac{x-a}{b-a}$ voor $a\leq x\leq b$. EX$=\frac{1}{2}(a+b)$; Var$(X)=\frac{1}{12}(b-a)^2$.

7. **Normale verdeling**: $N(\mu,\sigma^2)$.

   $f(x)=\dfrac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}}e^{-\frac{1}{2}(\frac{x-\mu}{\sigma})^2}$ en $F(x)=\displaystyle\int_{-\infty}^{x}\frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}}e^{-\frac{1}{2}(\frac{t-\mu}{\sigma})^2}dt$. EX$=\mu$; Var$(X)=\sigma^2$.

8. **Gamma verdeling**: $\Gamma_{\alpha,\lambda}$ $(\alpha,\lambda>0)$.

   $f(x)=\dfrac{x^{\alpha-1}\lambda^\alpha e^{-\lambda x}}{\Gamma(\alpha)}1_{[0,\infty)}(x)$ met $\Gamma(\alpha)=\displaystyle\int_0^\infty t^{\alpha-1}e^{-t}\,dt$. EX$=\alpha/\lambda$; Var$(X)=\alpha/\lambda^2$.

9. **Beta verdeling**: $B_{\alpha,\beta}$ $(\alpha,\beta>0)$.

   $f(x)=\dfrac{x^{\alpha-1}(1-x)^{\beta-1}}{B(\alpha,\beta)}1_{[0,1]}(x)$ met $B(\alpha,\beta)=\displaystyle\int_0^1 t^{\alpha-1}(1-t)^{\beta-1}\,dt$.

   EX$=\dfrac{\alpha}{\alpha+\beta}$; Var$(X)=\dfrac{\alpha\beta}{(\alpha+\beta)^2(\alpha+\beta+1)}$.

10. **Chikwadraat-verdeling**: χ^2_n $(n\geq 1)$.

    Als $Z_1,\ldots,Z_n\sim N(0,1)$ i.i.d. en $X=\sum_{i=1}^n Z_i^2$, dan $X\sim\chi^2_n$. EX $=n$; Var$(X)=2n$.

11. ***t*-verdeling of Student-verdeling**: t_n $(n\geq 1)$.

    Als $Z\sim N(0,1)$ en $Y\sim\chi^2_n$ onafhankelijk en $X=\frac{Z}{\sqrt{Y/n}}$, dan $X\sim t_n$.

    EX $=0$ voor $n\geq 2$; Var$(X)=\frac{n}{n-2}$ voor $n\geq 3$.

12. ***F*-verdeling**: $F_{m,n}$ $(m,n\geq 1)$.

    Als $Y\sim\chi^2_m$ en $Z\sim\chi^2_n$ onafhankelijk, en $X=\frac{Y/m}{Z/n}$, dan $X\sim F_{m,n}$.

    EX $=\frac{n}{n-2}$ voor $n\geq 3$; Var$(X)=\frac{2n^2(m+n-2)}{m(n-2)^2(n-4)}$ voor $n\geq 5$.

Covariantie en correlatie

1. Definitie covariantie: $\mathrm{Cov}\,(X,Y) = \mathbb{E}[(X-\mathbb{E}X)(Y-\mathbb{E}Y)]$.
   Eigenschappen: $\mathrm{Cov}\,(X,Y) = \mathbb{E}[XY]-\mathbb{E}X\cdot\mathbb{E}Y$, $\mathrm{Cov}\,(rX+s, tY+u) = rt\,\mathrm{Cov}\,(X,Y)$.
2. Definitie correlatiecoëfficiënt: $\rho(X,Y) = \dfrac{\mathrm{Cov}\,(X,Y)}{\sqrt{\mathrm{Var}\,(X)}\sqrt{\mathrm{Var}\,(Y)}}$.
   Schatter (steekproefcorrelatiecoëfficiënt):
   $$r_{X,Y} = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i-\overline{X})(Y_i-\overline{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i-\overline{X})^2}\sqrt{\sum_{i=1}^n (Y_i-\overline{Y})^2}}$$
3. $\mathrm{Var}\,(X+Y) = \mathrm{Var}\,(X) + \mathrm{Var}\,(Y) + 2\,\mathrm{Cov}\,(X,Y)$.

Empirische verdelingsfunctie

Voor een dataset van n elementen: $F_n(x) = \dfrac{\text{aantal elementen in de dataset } \leq x}{n}$.

Centrale limietstelling

Als $X_1, X_2, \ldots$ een rij onafhankelijke stochasten is met alle dezelfde verdeling en met verwachting μ and variantie σ^2, dan geldt:

Centrale limietstelling:
$$\lim_{n\to\infty} \mathrm{P}\left(\frac{\bar{X}_n-\mu}{\sigma/\sqrt{n}} \leq a\right) = \mathrm{P}\,(Z \leq a)\,,$$
waarbij Z een $N(0,1)$ verdeling heeft.

Locatie-schaal families

De locatie-schaal familie van dichtheden behorende bij een dichtheid f, wordt gegeven door
$$\left\{ f_{a,\lambda}(\cdot) = \frac{1}{\lambda} f\left(\frac{\cdot - a}{\lambda}\right) \mid a \in \mathbb{R}, \lambda > 0 \right\}.$$
Als $Z \sim f$ en $X = \lambda Z + a$, dan $X \sim f_{a,\lambda}$.

Kwantielen

Het α-onderkwantiel van een stochast X met verdelingsfunctie F wordt gedefinieerd als
$$F^{-1}(\alpha) = \inf\{x \in \mathbb{R} \mid \mathrm{P}\,(X \leq x) \geq \alpha\}.$$
Als $X = \lambda Z + a$, dan $F_X^{-1}(\alpha) = \lambda F_Z^{-1}(\alpha) + a$. Voor een dataset $x_1, \ldots, x_n$ schatten we het α-onderkwantiel $\hat{x}_\alpha$ door $k = \lfloor \alpha(n+1) \rfloor$, $\eta = \alpha(n+1) - k$ en $\hat{x}_\alpha = (1-\eta)x_{(k)} + \eta x_{(k+1)}$.

Schatters

De onzuiverheid (bias) van een schatter T voor θ: $ET - \theta$.
Als T_1 en T_2 zuivere schatters voor θ zijn, dan heet T_2 efficiënter dan T_1 als $\mathrm{Var}\,(T_2) < \mathrm{Var}\,(T_1)$.
De 'mean squared error' van een schatter T voor θ: $\mathrm{MSE}(T) = E(T-\theta)^2$.
Eigenschap: $\mathrm{MSE}(T) = \mathrm{Var}\,(T) + (ET-\theta)^2$.

Gestandaardiseerd en gestudentiseerd steekproefgemiddelde

Als X_i een $N(\mu, \sigma^2)$ verdeling hebben voor $i = 1, \ldots, n$, en onafhankelijk zijn, dan hebben

$$\frac{\bar{X}_n - \mu}{\sigma/\sqrt{n}} \quad \text{en} \quad \frac{\bar{X}_n - \mu}{S_n/\sqrt{n}}$$

een $N(0, 1)$, respectievelijk $t(n-1)-$verdeling. Hierbij is $t(n-1)$ de t-verdeling met $n-1$ vrijheidsgraden. Verder geldt

$$(n-1)\frac{S_n^2}{\sigma^2} \sim \chi^2(n-1).$$

Twee steekproeven

Bij de twee steekproeven t-toets:

Gelijke varianties: $S_p^2 = \dfrac{(n-1)S_X^2 + (m-1)S_Y^2}{n+m-2}\left(\dfrac{1}{n} + \dfrac{1}{m}\right)$.

Ongelijke varianties: $S_d^2 = \dfrac{S_X^2}{n} + \dfrac{S_Y^2}{m}$.

Likelihood-ratiotoets

Zij $X \sim p_\theta$. De likelihood-ratiotoetsingsgrootheid voor $H_0 : \theta \in \Theta_0$ is

$$\lambda_n(X) = \frac{\sup_{\theta \in \Theta} p_\theta(X)}{\sup_{\theta \in \Theta_0} p_\theta(X)} = \frac{p_{\hat{\theta}}(X)}{p_{\hat{\theta}_0}(X)}.$$

Onder gladheidsvoorwaarden geldt voor $n \to \infty$, $k = \dim(\Theta)$ en $k_0 = \dim(\Theta_0)$

$$2\log(\lambda_n(X)) \xrightarrow{d} \chi^2_{k-k_0}.$$

Betrouwbaarheidsgebieden

Zij $X \sim p_\theta$. Een gebied $G_X \subseteq \Theta$ is een $(1-\alpha)$-betrouwbaarheidsgebied voor θ als

$$\mathbb{P}_\theta(G_X \ni \theta) \geq 1 - \alpha, \qquad \text{voor alle } \theta \in \Theta.$$

Score-functie, Fisher-informatie en maximum likelihood-schatter

Zijn $X_1, \ldots, X_n$ i.i.d. met $X_1 \sim p_\theta$. De score-functie is $\dot{l}_\theta(x) := \frac{\partial}{\partial \theta} \log p_\theta(x)$. De Fisher-informatie is $i_\theta = \mathrm{Var}_\theta(\dot{l}_\theta(X_1))$. $(= -\mathbb{E}[\ddot{l}_\theta(X_1)]$ onder regulariteitseisen)

Zij $\hat{\theta}_n$ de maximum-likelihood schatter voor θ. Onder gladheidsvoorwaarden geldt voor $n \to \infty$

$$\sqrt{n i_\theta}(\hat{\theta} - \theta) \xrightarrow{d} N(0, 1).$$

Lineaire regressie

Enkelvoudig model: $Y = \alpha + \beta x + \varepsilon$, met $\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$. Schatters (mle):

$$\hat{\alpha} = \bar{Y} - \hat{\beta}\bar{x} \qquad \hat{\beta} = \frac{S_Y}{s_x} r_{x,Y}, \qquad \hat{\sigma}^2 = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{\alpha} - \hat{\beta} x_i)^2.$$

Meervoudig model: $Y = X\beta + \varepsilon$, met $Y, \varepsilon \in \mathbb{R}^n, X \in \mathbb{R}^{n \times p}, \beta \in \mathbb{R}^p$ en $\varepsilon_i \sim N(0, \sigma^2)$. Schatters (mle):

$$\hat{\beta} = (X^T X)^{-1} X^T Y, \qquad \hat{\sigma}^2 = \frac{1}{n}\|Y - X\hat{\beta}\|^2.$$

Volledige oplossingen:

1a Meneer De Lange Muur voert het experiment uit en wil graag aantonen dat er te weinig in de zakken zit. Daarom moet dat de alternatieve hypothese zijn, dus

$$H_0 : \mu \geq 5, \qquad H_1 : \mu < 5.$$

Toetsingsgrootheid:

$$T = \frac{\overline{X} - 5}{S_n/\sqrt{25}} = -3.$$

Onder H_0 heeft T een $t(24)$-verdeling. We verwerpen alleen als het gemiddelde te klein is, dus voor negatieve T. De kritieke waarde ligt bij -1.711 (zie tabel), dus H_0 wordt verworpen, wat betekent dat meneer De Lange Muur inderdaad gelijk heeft. Uit de tabel halen we ook dat onder H_0 geldt

$$\mathbb{P}(T < -2.797) = 0.005, \qquad \mathbb{P}(T < -3.091) = 0.0025.$$

De p-waarde ligt ergens hier tussen.

1b Er geldt nog steeds

$$T = \frac{\overline{X} - \mu}{S_n/\sqrt{25}} \sim t(24).$$

Hieruit volgt met behulp van de tabel

$$\mathbb{P}(-2.064 \leq \frac{\overline{X} - \mu}{S_n/\sqrt{25}} \leq 2.064) = 0.95.$$

Herschrijven geeft

$$\mathbb{P}(\overline{X} - 2.064\frac{S_n}{\sqrt{n}} \leq \mu \leq \overline{X} + 2.064\frac{S_n}{\sqrt{n}}) = 0.95.$$

Een 95%-betrouwbaarheidsinterval is dus $[4.949; 4.991]$. (Men kan ook een eenzijdig interval maken: $(-\infty; 4.987]$ of $[4.953; \infty)$.)

2a Er geldt

$$\mathbb{P}(X_i = 4) = p^2, \qquad \mathbb{P}(X_i = 1) = 2p(1-p), \qquad \mathbb{P}(X_i = 0) = (1-p)^2.$$

Als we $k = 0, 1$ en 4 invullen in de gegeven formule, dan zien we dat die formule inderdaad hieraan voldoet.

Nu kunnen we de likelihoodfunctie bepalen:

$$L(p; X) = \prod_{i=1}^{n} \frac{1}{3}\left(7 - (X_i - 2)^2\right)\left(\frac{p}{1-p}\right)^{\frac{1}{6}X_i(7-X_i)} \cdot (1-p)^2.$$

De a priori verdeling is uniform, dus heeft dichtheid $\pi(p) = 1$ voor $0 \leq p \leq 1$. De a posteriori verdeling $f_{P|X}(p)$ voldoet dan aan

$$\begin{aligned} f_{P|X}(p) &\propto \pi(p) \cdot L(p; X) \\ &\propto \prod_{i=1}^{n} \left(\frac{p}{1-p}\right)^{\frac{1}{6}X_i(7-X_i)} \cdot (1-p)^2 \\ &= \left(\frac{p}{1-p}\right)^{\frac{1}{6}\sum X_i(7-X_i)} \cdot (1-p)^{2n} \\ &= p^{\frac{1}{6}\sum X_i(7-X_i)} \cdot (1-p)^{2n - \frac{1}{6}\sum X_i(7-X_i)}, \end{aligned}$$

voor $0 \leq p \leq 1$. Dit herkennen we als een Beta verdeling met parameters

$$\alpha = 1 + \frac{1}{6}\sum_{i=1}^{n} X_i(7 - X_i), \qquad \beta = 1 + 2n - \frac{1}{6}\sum_{i=1}^{n} X_i(7 - X_i).$$

De Bayes schatter $\hat{p}$ voor p is de verwachting van de a posteriori verdeling, dus

$$\hat{p} = \frac{\alpha}{\alpha + \beta} = \frac{1 + \frac{1}{6}\sum X_i(7 - X_i)}{2 + 2n} = \frac{1}{2 + 2n} + \frac{1}{12 + 12n}\sum_{i=1}^{n} X_i(7 - X_i).$$

2b Om de onzuiverheid van deze schatter te bepalen, merken we eerst op dat

$$\mathbb{E}[X_i] = 4p^2 + 2p(1 - p), \qquad \mathbb{E}[X_i^2] = 16p^2 + 2p(1 - p).$$

De verwachting van de schatter is nu

$$\begin{aligned}
\mathbb{E}[\hat{p}] &= \frac{1}{2 + 2n} + \frac{1}{12(n + 1)}\sum_{i=1}^{n} \mathbb{E}[7X_i - X_i^2] \\
&= \frac{1}{2 + 2n} + \frac{n}{12(n + 1)}(28p^2 + 14p(1 - p) - 16p^2 - 2p(1 - p)) \\
&= \frac{1}{2 + 2n} + \frac{np}{n + 1} = \frac{np + \frac{1}{2}}{n + 1}.
\end{aligned}$$

De onzuiverheid is dus

$$\mathbb{E}[\hat{p}] - p = \frac{np + \frac{1}{2}}{n + 1} - p = \frac{np + \frac{1}{2} - (n + 1)p}{n + 1} = \frac{\frac{1}{2} - p}{n + 1}.$$

3 De onafhankelijke variabele x^2 noemen we v. Er geldt

$$\overline{Y} = 44.8/7 = 6.4, \qquad \overline{v} = 28/7 = 4.$$

Verder geldt

$$\begin{aligned}
S_Y^2 &= \frac{1}{6}\sum(Y_i - \overline{Y})^2 = \frac{1}{6}\sum(Y_i^2 - 2Y_i\overline{Y} + \overline{Y}^2) \\
&= \frac{1}{6}\sum(Y_i^2 - \overline{Y}^2) = \frac{1}{6}(389.48 - 7 * 6.4^2) = 17.13. \\
s_v^2 &= \frac{1}{6}\sum(v_i^2 - \overline{v}^2) = \frac{1}{6}\sum(x_i^4 - 16) = \frac{1}{6}(196 - 7 * 16) = 14. \\
r_{v,Y} &= \frac{\sum(v_i - \overline{v})(Y_i - \overline{Y})}{6 * S_Y s_v} = \frac{\sum(v_iY_i - \overline{v}\overline{Y})}{6 * S_Y s_v} = \frac{87.8 - 7 * 4 * 6.4}{6 * \sqrt{17.13 * 14}} = -0.98.
\end{aligned}$$

Hiermee vinden we

$$\begin{aligned}
\hat{\beta} &= \frac{S_Y}{s_v} r_{v,Y} = \sqrt{\frac{17.13}{14}} * -0.98 = -1.09, \\
\hat{\alpha} &= \overline{Y} - \hat{\beta}\overline{v} = 10.75.
\end{aligned}$$

4a Onder de nulhypothese moet gelden $\mathbb{P}_{H_0}(X \in K) \leq \alpha$. Merk op dat

$$\mathbb{P}_{H_0}(X \in K) = \mathbb{P}_{H_0}(X_{(k)} \leq c) = \mathbb{P}(X_1 \leq c)^k = \left(\frac{\lfloor c \rfloor}{n_0}\right)^k \leq \left(\frac{c}{n_0}\right)^k.$$

Stellen we dit gelijk aan α, dan vinden we een c die voldoet:

$$c = n_0 \cdot \alpha^{1/k} = 99 \cdot 0.05^{1/k}.$$

4b Het onderscheidend vermogen is de kans om H_0 te verwerpen als functie van n. Deze kans voldoet aan

$$\begin{aligned}\mathbb{P}_n(X \in K) &= \mathbb{P}_n(X_{(k)} \leq c) + \mathbb{P}_n(X_{(k)} > n_0) \\ &= \left(\frac{\lfloor c \rfloor}{n}\right)^k + 1 - \mathbb{P}_n(X_{(k)} \leq n_0) = \left(\frac{\lfloor n_0 \cdot \alpha^{1/k} \rfloor}{n}\right)^k + 1 - \left(\frac{n_0}{n}\right)^k.\end{aligned}$$

Dit is een stijgende functie van k. Als we de afronding zouden verwaarlozen is dit gelijk aan $1 + (\alpha - 1)\left(\frac{n_0}{n}\right)^k$. Invullen van $\alpha = 0.05$, $n_0 = 99$ en $n = 100$ en gelijkstellen aan 0.9 geeft een vergelijking voor k:

$$1 - 0.95 \cdot 0.99^k = 0.9,$$

met als oplossing

$$k = \frac{\log(0.1/0.95)}{\log(0.99)} = 224.002.$$

Er zijn dus minstens 225 kaartjes nodig.

(Stel nu dat we de afronding niet verwaarlozen. Dan zal de oplossing nog steeds in de buurt van 225 liggen. Er geldt $\lfloor n_0 \cdot \alpha^{1/225} \rfloor = \lfloor 99 \cdot 0.05^{1/225} \rfloor = 97$. We bepalen nu alle k waarvoor geldt dat $\lfloor n_0 \cdot \alpha^{1/225} \rfloor = 97$. Dit is het geval voor

$$\frac{\log(0.05)}{\log(97/99)} \leq k \leq \frac{\log(0.05)}{\log(98/99)},$$

dus voor $k = 147, \ldots, 295$. Vul 97 in, de vergelijking voor k wordt $\left(\frac{97}{100}\right)^k + 1 - \left(\frac{99}{100}\right)^k = 0.9$, met als oplossing $k = 228.155$. Deze k voldoet aan $147 \leq k \leq 295$. Er zijn dus minstens 229 kaartjes nodig.)

4c De p-waarde is

$$\mathbb{P}_{H_0}(X_{(21)} \leq 86) = \left(\frac{86}{99}\right)^{21} = 0.052.$$

De nulhypothese wordt (net) niet verworpen. Hoewel de toets tweezijdig is, vermenigvuldigen we die kans *niet* met 2, omdat alle kansmassa onder H_0 in het linkerdeel van K zit. Dit is consistent met het feit dat $c = 99 \cdot 0.05^{1/21} \approx 85.8$. De observatie ligt dus net niet in K.

4d Een betrouwbaarheidsinterval wordt gevormd door die waarden van n_0 waarvoor de nulhypothese niet verworpen zou worden. Voor $n_0 \geq 100$ zou de p-waarde kleiner dan of gelijk zijn aan $0.86^{21} \approx 0.042 < 0.05$. Voor $n_0 \leq 85$ wordt H_0 zeker verworpen. Voor alle tussenliggende waarden wordt H_0 niet verworpen. Het betrouwbaarheidsgebied is dus $\{86, 87, \ldots, 98, 99\}$.

Men kan ook in termen van het kritieke gebied hier naar kijken. Het kritieke gebied voor $X_{(k)}$ is

$$\left\{1, 2, \ldots, n_0 \cdot \alpha^{1/k}, n_0 + 1, n_0 + 2, \ldots\right\}.$$

De vraag is nu: voor welke n_0 ligt 86 hier *niet* in? Dan moet gelden $n_0 \cdot \alpha^{1/k} < 86 < n_0 + 1$. Dus $n_0 \geq 86$ en $n_0 < 86/0.05^{1/21} \approx 99.18$. Dit geeft hetzelfde gebied $\{86, 87, \ldots, 98, 99\}$.

5 De mediaan van de dataset zit dicht bij 0, dus B valt af. In de dataset zit slechts 1 waarde groter dan 2, dus C valt af. Het eerste kwartiel van de dataset is duidelijk groter dan -1, dus D valt af. Derhalve blijft alleen A over.

a	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0.0	5000	4960	4920	4880	4840	4801	4761	4721	4681	4641
0.1	4602	4562	4522	4483	4443	4404	4364	4325	4286	4247
0.2	4207	4168	4129	4090	4052	4013	3974	3936	3897	3859
0.3	3821	3783	3745	3707	3669	3632	3594	3557	3520	3483
0.4	3446	3409	3372	3336	3300	3264	3228	3192	3156	3121
0.5	3085	3050	3015	2981	2946	2912	2877	2843	2810	2776
0.6	2743	2709	2676	2643	2611	2578	2546	2514	2483	2451
0.7	2420	2389	2358	2327	2296	2266	2236	2206	2177	2148
0.8	2119	2090	2061	2033	2005	1977	1949	1922	1894	1867
0.9	1841	1814	1788	1762	1736	1711	1685	1660	1635	1611
1.0	1587	1562	1539	1515	1492	1469	1446	1423	1401	1379
1.1	1357	1335	1314	1292	1271	1251	1230	1210	1190	1170
1.2	1151	1131	1112	1093	1075	1056	1038	1020	1003	0985
1.3	0968	0951	0934	0918	0901	0885	0869	0853	0838	0823
1.4	0808	0793	0778	0764	0749	0735	0721	0708	0694	0681
1.5	0668	0655	0643	0630	0618	0606	0594	0582	0571	0559
1.6	0548	0537	0526	0516	0505	0495	0485	0475	0465	0455
1.7	0446	0436	0427	0418	0409	0401	0392	0384	0375	0367
1.8	0359	0351	0344	0336	0329	0322	0314	0307	0301	0294
1.9	0287	0281	0274	0268	0262	0256	0250	0244	0239	0233
2.0	0228	0222	0217	0212	0207	0202	0197	0192	0188	0183
2.1	0179	0174	0170	0166	0162	0158	0154	0150	0146	0143
2.2	0139	0136	0132	0129	0125	0122	0119	0116	0113	0110
2.3	0107	0104	0102	0099	0096	0094	0091	0089	0087	0084
2.4	0082	0080	0078	0075	0073	0071	0069	0068	0066	0064
2.5	0062	0060	0059	0057	0055	0054	0052	0051	0049	0048
2.6	0047	0045	0044	0043	0041	0040	0039	0038	0037	0036
2.7	0035	0034	0033	0032	0031	0030	0029	0028	0027	0026
2.8	0026	0025	0024	0023	0023	0022	0021	0021	0020	0019
2.9	0019	0018	0018	0017	0016	0016	0015	0015	0014	0014
3.0	0013	0013	0013	0012	0012	0011	0011	0011	0010	0010
3.1	0010	0009	0009	0009	0008	0008	0008	0008	0007	0007
3.2	0007	0007	0006	0006	0006	0006	0006	0005	0005	0005
3.3	0005	0005	0005	0004	0004	0004	0004	0004	0004	0003
3.4	0003	0003	0003	0003	0003	0003	0003	0003	0003	0002

Tabel 1: *Rechteroverschrijdingskans* $1 - \Phi(a) = P(Z \geq a)$ *van de* $N(0,1)$*-variabele* Z.

m	$p = 0.1$	0.05	0.025	0.01	0.005	0.0025	0.001	0.0005
1	3.078	6.314	12.706	31.821	63.657	127.321	318.309	636.619
2	1.886	2.920	4.303	6.965	9.925	14.089	22.327	31.599
3	1.638	2.353	3.182	4.541	5.841	7.453	10.215	12.924
4	1.533	2.132	2.776	3.747	4.604	5.598	7.173	8.610
5	1.476	2.015	2.571	3.365	4.032	4.773	5.893	6.869
6	1.440	1.943	2.447	3.143	3.707	4.317	5.208	5.959
7	1.415	1.895	2.365	2.998	3.499	4.029	4.785	5.408
8	1.397	1.860	2.306	2.896	3.355	3.833	4.501	5.041
9	1.383	1.833	2.262	2.821	3.250	3.690	4.297	4.781
10	1.372	1.812	2.228	2.764	3.169	3.581	4.144	4.587
11	1.363	1.796	2.201	2.718	3.106	3.497	4.025	4.437
12	1.356	1.782	2.179	2.681	3.055	3.428	3.930	4.318
13	1.350	1.771	2.160	2.650	3.012	3.372	3.852	4.221
14	1.345	1.761	2.145	2.624	2.977	3.326	3.787	4.140
15	1.341	1.753	2.131	2.602	2.947	3.286	3.733	4.073
16	1.337	1.746	2.120	2.583	2.921	3.252	3.686	4.015
17	1.333	1.740	2.110	2.567	2.898	3.222	3.646	3.965
18	1.330	1.734	2.101	2.552	2.878	3.197	3.610	3.922
19	1.328	1.729	2.093	2.539	2.861	3.174	3.579	3.883
20	1.325	1.725	2.086	2.528	2.845	3.153	3.552	3.850
21	1.323	1.721	2.080	2.518	2.831	3.135	3.527	3.819
22	1.321	1.717	2.074	2.508	2.819	3.119	3.505	3.792
23	1.319	1.714	2.069	2.500	2.807	3.104	3.485	3.768
24	1.318	1.711	2.064	2.492	2.797	3.091	3.467	3.745
25	1.316	1.708	2.060	2.485	2.787	3.078	3.450	3.725
26	1.315	1.706	2.056	2.479	2.779	3.067	3.435	3.707
27	1.314	1.703	2.052	2.473	2.771	3.057	3.421	3.690
28	1.313	1.701	2.048	2.467	2.763	3.047	3.408	3.674
29	1.311	1.699	2.045	2.462	2.756	3.038	3.396	3.659
30	1.310	1.697	2.042	2.457	2.750	3.030	3.385	3.646
40	1.303	1.684	2.021	2.423	2.704	2.971	3.307	3.551
50	1.299	1.676	2.009	2.403	2.678	2.937	3.261	3.496
∞	1.282	1.645	1.960	2.326	2.576	2.807	3.090	3.291

Tabel 2: *Rechter kritieke waarden $t_{m,p}$ van de t-verdeling met m vrijheidsgraden corresponderend met rechteroverschrijdingskans p: $P(T_m \geq t_{m,p}) = p$. De laatste rij geeft de rechter kritieke waarden van de $N(0,1)$ verdeling: $t_{\infty,p} = z_p$.*

m	$\alpha = 0.995$	0.99	0.975	0.95	0.90	0.1	0.05	0.025	0.01	0.005
1	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	2.71	3.84	5.02	6.63	7.88
2	0.01	0.02	0.05	0.10	0.21	4.61	5.99	7.38	9.21	10.6
3	0.07	0.11	0.22	0.35	0.58	6.25	7.81	9.35	11.3	12.8
4	0.21	0.30	0.48	0.71	1.06	7.78	9.49	11.1	13.3	14.9
5	0.41	0.55	0.83	1.15	1.61	9.24	11.1	12.8	15.1	16.8
6	0.68	0.87	1.24	1.64	2.20	10.6	12.6	14.4	16.8	18.5
7	0.99	1.24	1.69	2.17	2.83	12.0	14.1	16.0	18.5	20.3
8	1.34	1.65	2.18	2.73	3.49	13.4	15.5	17.5	20.1	22.0
9	1.73	2.09	2.70	3.33	4.17	14.7	16.9	19.0	21.7	23.6
10	2.16	2.56	3.25	3.94	4.87	16.0	18.3	20.5	23.2	25.2
11	2.60	3.05	3.82	4.57	5.58	17.3	19.7	21.9	24.7	26.8
12	3.07	3.57	4.40	5.23	6.30	18.5	21.0	23.3	26.2	28.3
13	3.57	4.11	5.01	5.89	7.04	19.8	22.4	24.7	27.7	29.8
14	4.07	4.66	5.63	6.57	7.79	21.1	23.7	26.1	29.1	31.3
15	4.60	5.23	6.26	7.26	8.55	22.3	25.0	27.5	30.6	32.8
16	5.14	5.81	6.91	7.96	9.31	23.5	26.3	28.8	32.0	34.3
17	5.70	6.41	7.56	8.67	10.1	24.8	27.6	30.2	33.4	35.7
18	6.26	7.01	8.23	9.39	10.9	26.0	28.9	31.5	34.8	37.2
19	6.84	7.63	8.91	10.1	11.7	27.2	30.1	32.9	36.2	38.6
20	7.43	8.26	9.59	10.9	12.4	28.4	31.4	34.2	37.6	40.0
21	8.03	8.90	10.3	11.6	13.2	29.6	32.7	35.5	38.9	41.4
22	8.64	9.54	11.0	12.3	14.0	30.8	33.9	36.8	40.3	42.8
23	9.26	10.2	11.7	13.1	14.8	32.0	35.2	38.1	41.6	44.2
24	9.89	10.9	12.4	13.8	15.7	33.2	36.4	39.4	43.0	45.6
25	10.5	11.5	13.1	14.6	16.5	34.4	37.7	40.6	44.3	46.9
26	11.2	12.2	13.8	15.4	17.3	35.6	38.9	41.9	45.6	48.3
27	11.8	12.9	14.6	16.2	18.1	36.7	40.1	43.2	47.0	49.6
28	12.5	13.6	15.3	16.9	18.9	37.9	41.3	44.5	48.3	51.0
29	13.1	14.3	16.0	17.7	19.8	39.1	42.6	45.7	49.6	52.3
30	13.8	15.0	16.8	18.5	20.6	40.3	43.8	47.0	50.9	53.7
40	20.7	22.2	24.4	26.5	29.1	51.8	55.8	59.3	63.7	66.8
50	28.0	29.7	32.4	34.8	37.7	63.2	67.5	71.4	76.2	79.5
60	35.5	37.5	40.5	43.2	46.5	74.4	79.1	83.3	88.4	92.0
70	43.2	45.4	48.8	51.7	55.3	85.5	90.5	95.0	100.4	104.2
100	67.3	70.0	74.2	77.9	82.4	118.5	124.3	129.6	135.8	140.2

Tabel 3: Right critical values $\chi^2_p(m)$ of the χ^2-distribution with m degrees of freedom corresponding to right tail probability p: $\mathrm{P}\left(\chi^2(m) \geq \chi^2_p(m)\right) = p$.